

Теорія та історія держави і права

УДК: 340.12

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19755985>

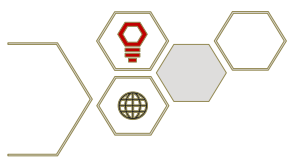
Аксіологічні засади правозастосування: соціальна, моральна, культурна та інтелектуально-інструментальна цінність у сучасному правопорядку

Костюкевич Олександр Костянтинович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки, Україна, м. Луцьк, Україна,
<https://orcid.org/0009-0000-1685-4578>

Прийнято: 31.03.2026 | Опубліковано: 24.04.2026

Анотація. У статті досліджено аксіологічні засади правозастосування як самостійного явища правової реальності та центральної ланки механізму правового регулювання. Показано, що правозастосування не зводиться до технічного перенесення припису норми на конкретну життєву ситуацію, оскільки в його структурі поєднуються нормативний, фактичний та оціночний елементи. Саме в процесі правозастосування право переходить із потенційного стану в актуальну соціальну форму, а норма набуває індивідуалізованого змісту у зв'язку з обставинами конкретної справи.

Проаналізовано основні виміри цінності правозастосування. Його соціальна цінність пов'язана з інтегративною функцією та формуванням професійних юридичних спільнот і спільних стандартів аргументації.

Моральна цінність розглядається через професійну етику суддів, нотаріусів та інших суб'єктів, для яких застосування права передбачає не лише формальну компетентність, а й доброчесність, сумлінність і самоконтроль. Культурна цінність виявляється у накопиченні юридичного досвіду, підтриманні правових традицій та інституційної пам'яті. Інтелектуально-інструментальна цінність полягає у виявленні прогалин, колізій і меж правового регулювання через юридичну практику.

Особливу увагу приділено українському контексту, зокрема значенню принципу верховенства права, професійних кодексів етики, рішень Конституційного Суду України та діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Залучення цих матеріалів дало змогу показати, що аксіологічний вимір правозастосування має безпосереднє значення для реальної дії права. Узагальнено, що правозастосування доцільно розглядати як сферу концентрації соціальних, моральних, культурних та інтелектуальних смислів права. Обґрунтовано, що якість правозастосування істотно впливає на довіру до права, ефективність захисту прав людини та стабільність правопорядку.

Ключові слова: правозастосування, аксіологія права, цінність правозастосування, верховенство права, професійна етика, правова культура, права людини, правозахисні інституції.

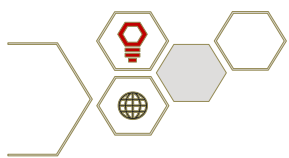
Axiological foundations of the application of law: social, moral, cultural, and intellectual-instrumental value in the modern legal order

Oleksandr Kostiukevych,

PhD in Law, Assistant at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement

Activity Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0000-1685-4578>

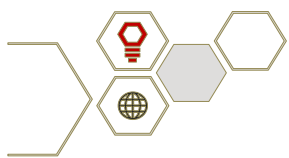

Abstract. The article examines the axiological foundations of the application of law as an independent phenomenon of legal reality and a central element of the mechanism of legal regulation. It is shown that the application of law should not be reduced to a merely technical transfer of a legal rule to a particular life situation, since its structure combines normative, factual, and evaluative elements. Through the application of law, law moves from a potential state into an actual social form, while a legal norm acquires an individualized meaning in connection with the circumstances of a specific case.

The principal dimensions of the value of the application of law are analysed. Its social value is linked to its integrative function and to the formation of professional legal communities and shared standards of reasoning. Its moral value is considered through the professional ethics of judges, notaries, and other actors, for whom the application of law requires not only formal competence, but also integrity, conscientiousness, and self-control. Its cultural value is expressed in the accumulation of legal experience, the maintenance of legal traditions, and institutional memory. Its intellectual and instrumental value lies in revealing gaps, conflicts, and limits of legal regulation through legal practice.

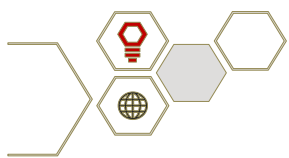
Particular attention is paid to the Ukrainian context, especially to the significance of the rule of law principle, professional codes of ethics, the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, and the activities of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. It is generalized that the application of law should be regarded as a sphere in which the social, moral, cultural, and intellectual meanings of law are concentrated. It is substantiated that the quality of the application of law substantially affects trust in law, the effectiveness of human rights protection, and the stability of the legal order.

Keywords: application of law, axiology of law, value of the application of law, rule of law, professional ethics, legal culture, human rights, human rights institutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній юридичній науці правозастосування традиційно розглядають передусім як стадію механізму правового регулювання, тобто як практичну реалізацію норми права в конкретній життєвій ситуації. Проте такий підхід, хоч і є методологічно важливим, не вичерпує всього змісту цього явища. Реальна правозастосовна діяльність не зводиться до технічного перенесення абстрактного припису на одиничний випадок. Вона включає оцінювання, інтерпретацію, професійний вибір, співвіднесення правової норми з принципами, цінностями та фактичними обставинами справи. Саме тому правозастосування необхідно аналізувати не тільки в інструментальному, а й в аксіологічному вимірі — як сферу, у якій право виявляє свою соціальну, моральну, культурну та інтелектуальну значущість.

Актуальність такого підходу для сучасної України є особливо очевидною. По-перше, в умовах розвитку конституціоналізму, європейської інтеграції та орієнтації на принцип верховенства права зростає значення не лише формальної законності, а й якості правозастосування, його обґрунтованості, передбачуваності, відповідності правам людини та суспільній довірі до інституцій. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що елементом верховенства права є правова визначеність, а отже, застосування норм має бути передбачуваним, несвавільним і таким, що дозволяє особі орієнтувати свою поведінку. По-друге, у практичній площині правозастосування дедалі тісніше пов'язується з питаннями професійної етики, публічної доброчесності, судової незалежності, стандартів нотаріальної діяльності, парламентського контролю за дотриманням прав людини та інституційної спроможності органів державної влади. Кодекс суддівської етики 2024 року і Правила професійної етики нотаріусів України прямо демонструють, що сучасна правова система вимагає від суб'єктів

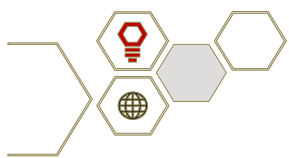

правозастосування не лише формальної компетентності, а й високих моральних якостей.

Звідси випливає важливе наукове і практичне завдання: осмислити правозастосування як явище, що не просто завершує механізм правового регулювання, а фактично перетворює право на дієву соціальну реальність. Такий підхід необхідний для вдосконалення правозастосовної практики, професійної юридичної освіти, систем етичного контролю, судового та позасудового захисту прав людини, а також для теоретичного уточнення місця правозастосування в структурі сучасного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правозастосування як носія цінностей має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині загальної теорії права, філософії права, теорії юридичної аргументації, судової етики та прав людини. У західній теоретико-правовій традиції одна з ключових ліній аналізу пов'язана з дискусією між юридичним позитивізмом і непозитивістськими підходами. У загальному вигляді юридичний позитивізм виходить із тези, що існування й зміст права залежать від соціальних фактів, а не від його моральних якостей. Це формує важливу аналітичну рамку для відмежування права як чинної системи норм від моральної оцінки цих норм [11; 13]. Водночас критики вузького позитивізму, передусім Рональд Дворкін, наголошували, що реальне юридичне мислення не може бути пояснене без урахування принципів справедливості, чесності та цілісності правової практики [16]. Саме тому в сучасній теорії права дедалі більше уваги приділяють не лише нормі, а й принципам, аргументації та інституційній практиці її застосування [12; 16].

Значний внесок у цю проблематику зробили також Джон Фінніс, Роберт Алексі та Ніл Маккормік. Фінніс у праці *Natural Law and Natural Rights* обґрунтовував, що право не може бути цілком відокремлене від базових благ, практичної розумності та вимог справедливості [9]. Алексі у своїй *A Theory of*

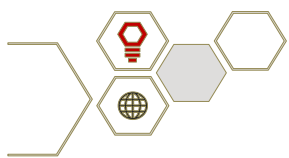

Constitutional Rights показав, що застосування конституційних прав не є механічною операцією, а вимагає складної процедури зважування принципів і пропорційності [8]. Маккормік, аналізуючи юридичне мислення та структуру правового виправдання, обґрунтовував, що юридичне рішення є результатом аргументованої практичної раціональності, а не просто силогістичного виведення з готової норми [10].

У сфері професійної етики та інституційної довіри до правосуддя важливу роль відіграють міжнародні стандарти. Бангалорські принципи поведінки суддів підкреслюють такі основоположні цінності, як незалежність, неупередженість, чесність, належна поведінка, рівність і компетентність [14]. Український Кодекс суддівської етики 2024 року змістовно розвиває саме цю лінію, поєднуючи національний і міжнародний стандарти професійної поведінки судді [4; 14]. У нотаріальній сфері подібну роль виконують Правила професійної етики нотаріусів України, які закріплюють вимоги сумлінності, законності, неупередженості та поваги до прав і законних інтересів особи [5].

Окремий блок досліджень стосується правозастосування у зв'язку з правами людини та інституційним контролем за владою. Тут показовими є сучасні дослідження омбудсманських моделей у Європі, а також український досвід розвитку інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон 1997 року прямо визначає діяльність Уповноваженого як таку, що доповнює існуючі засоби захисту прав людини, не скасовує їх і не замінює компетенцію інших органів [3]. Це важливо саме в аксіологічному контексті: правозастосування тут постає як інструмент не лише вирішення конкретного спору, а й постійного контролю за відповідністю державної діяльності цінностям людської гідності та прав людини [3; 17].

В українській теоретико-правовій літературі проблема аксіології правозастосування розроблена менш системно. Значна частина досліджень стосується або загальної теорії правореалізації, або окремих галузевих

аспектів судової, адміністративної чи нотаріальної практики. Натомість цілісний аналіз правозастосування як самостійної ціннісної реальності, що поєднує інтегративну, моральну, культурну та інтелектуальну функції, залишається недостатньо розробленим [8–10; 15; 16]. Саме ця обставина і визначає наукову доцільність запропонованої статті.

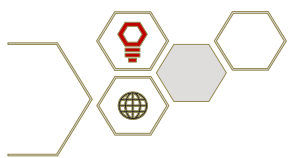
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість праць, присвячених природі права, юридичній аргументації, верховенству права та професійній етиці, залишається низка суттєвих невирішених питань [8–16].

По-перше, у багатьох дослідженнях правозастосування все ще розглядається переважно як завершальна технічна стадія правового регулювання. Такий підхід недооцінює його власну ціннісну автономію і не пояснює, чому саме від якості правозастосування залежить довіра до права загалом [10; 15; 16].

По-друге, моральний вимір правозастосування нерідко аналізується окремо від інституційного. У результаті кодекси етики, правила професійної поведінки, стандарти доброчесності та довіри до правосуддя досліджуються як «додаток» до права, а не як одна з форм його реального існування [4; 5; 14].

По-третє, недостатньо уваги приділено культурній функції правозастосування — його здатності накопичувати правовий досвід, передавати традиції інтерпретації, породжувати нові інституційні форми юридичного життя [3; 17].

По-четверте, інтелектуально-інструментальна цінність правозастосування часто описується суто в контексті юридичної техніки, без належного акценту на тому, що саме через практику застосування норми право виявляє власні межі, суперечності, приховані можливості й напрями розвитку [8; 10; 12].

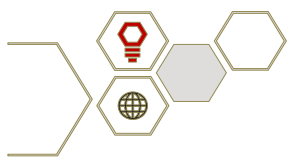
Отже, невирішеною залишається саме загальнотеоретична задача: синтезувати соціальний, моральний, культурний та інтелектуально-інструментальний виміри правозастосування в межах єдиної аксіологічної моделі [8–10; 15; 16].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування аксіологічної природи правозастосування як самостійного явища правової реальності та розкриття його соціальної, моральної, культурної й інтелектуально-інструментальної цінності в умовах сучасного правопорядку.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

1. визначити місце правозастосування в структурі права та механізми правового регулювання;
2. розкрити особливості оцінного елемента в правозастосовній діяльності;
3. охарактеризувати соціальну (інтегративну) цінність правозастосування;
4. проаналізувати моральний вимір правозастосування на прикладі професійних етичних стандартів;
5. виявити культурну цінність правозастосування як форми накопичення і трансляції правового досвіду;
6. з'ясувати інтелектуально-інструментальну цінність правозастосування як засобу конкретизації, уточнення і фактичного розвитку права;
7. обґрунтувати значення цих висновків для сучасної української правової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. У цій статті правозастосування розуміється в розширеному, аксіологічно насиченому сенсі — не як механічне продовження норми права, а як форма юридичної діяльності, у межах якої норма співвідноситься з фактичними обставинами справи, тлумачиться, оцінюється і зрештою трансформується в індивідуальне юридичне рішення. Це означає, що в будь-якому правозастосуванні завжди присутні щонайменше три

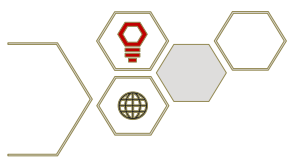
компоненти: норма, факт і оцінка. Саме оцінка є тим елементом, який унеможливорює зведення правозастосування до чистої техніки [8; 10; 12].

Юридична практика переконливо підтверджує це. Конституційний Суд України, розкриваючи зміст принципу верховенства права, наголошував на правовій визначеності, передбачуваності та недопустимості свавілля як обов'язкових вимог до застосування правових норм [6; 7]. Отже, навіть чинність і формальна визначеність норми не гарантують її належного функціонування, якщо вона застосовується безсистемно, непослідовно або без урахування прав людини [1; 6; 7].

Це означає, що правозастосування є місцем, де право вперше стає практично відчутним для людини. Якщо законодавство існує у вигляді потенційної нормативності, то правозастосування переводить його в стан актуальної дії. Тому саме тут визначається, чи буде право сприйматися як справедливий і передбачуваний порядок, чи як формальна система приписів, здатна породжувати недовіру і відчуження [1; 6; 10; 15].

Соціальна цінність правозастосування полягає передусім у його інтегративній здатності. Правозастосування не лише реалізує право, а й формує професійні спільноти, що мислять і діють у межах спільних юридичних стандартів. Такі спільноти виникають серед суддів, нотаріусів, службовців органів публічної влади, правозахисників, дисциплінарних органів та інших суб'єктів, чия діяльність пов'язана із застосуванням норми до конкретної ситуації [2–5].

Саме в цих спільнотах виробляється те, що можна назвати професійною інтерсуб'єктивністю: спільне розуміння належної аргументації, професійного обов'язку, допустимих і недопустимих способів поведінки, значення принципів законності, неупередженості й добросовісності. Завдяки цьому право перестає бути просто текстом і стає частиною професійної культури [4; 5; 10].

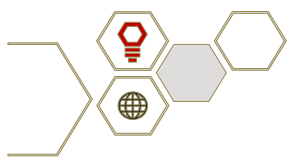

Тут особливо важливо розрізнати знання права і його розуміння. Можна знати норму, але не сприймати її як внутрішньо значущу. Розуміння права означає значно більше: включення норми в систему поведінкових орієнтирів, визнання її практичної значущості та готовність діяти відповідно до неї не лише через примус, а й через професійне переконання. Саме тому правозастосування має вузькосоціальну цінність: воно створює середовище, у якому право сприймається як реально значуща цінність [10; 15].

Правозастосування завжди пов'язане з владою — судовою, адміністративною, дисциплінарною, нотаріальною або іншою формою публічно значущого юридичного впливу. Але саме тому в ньому особливо важливий моральний компонент. Де є владне повноваження, там неминуче постає питання про його межі, про внутрішні запобіжники зловживанню і про те, чи супроводжується компетенція належною етичною культурою [14; 15].

У сучасній Україні це чітко видно на прикладі Кодексу суддівської етики 2024 року. У його преамбулі прямо зазначено, що здійснення правосуддя на засадах верховенства права від імені держави встановлює високі вимоги до моральних якостей судді. Ідеться не лише про знання закону, а про чесність, неупередженість, доброчесність і таку поведінку, яка зміцнює довіру до судової влади [4]. Аналогічну функцію виконують і Правила професійної етики нотаріусів України, які вимагають від нотаріуса сумлінності, законності, поваги до прав людини, неупередженості та професійної відповідальності [5].

Ці документи важливі не тільки як внутрішньокорпоративні акти. Вони демонструють, що правозастосування ґрунтується не лише на примусі, а й на самодисципліні. Право в цьому сенсі виявляється не просто як зовнішнє правило, а як форма професійної культури, що вимагає внутрішньої готовності до самообмеження. Саме в цьому полягає моральна цінність правозастосування: воно показує, що належне юридичне рішення неможливе без моральних передумов [4; 5; 14].

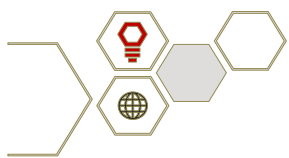
Порівняльний досвід підтверджує цей висновок. Бангалорські принципи поведінки суддів, які широко використовуються у світі як міжнародний етичний орієнтир, також виходять із того, що авторитет правосуддя спирається не тільки на закон, а й на чесність, безсторонність та професійну стриманість [14]. Тобто моральна цінність правозастосування є універсальною рисою демократичного правопорядку [14; 15].

Правозастосування має і культурну цінність, оскільки воно накопичує та передає колективний юридичний досвід. Правова культура складається не тільки із законів і підручників, а й зі способів тлумачення, традицій аргументації, професійної пам'яті, стійких моделей вирішення справ і суспільних очікувань щодо справедливості [10; 12].

Саме через правозастосування право набуває культурної тяглості. Те, що одна професійна спільнота виробляє як належний підхід до вирішення справ, згодом закріплюється як традиція, а потім — як елемент інституційної культури. У цьому сенсі правозастосування є носієм юридичної пам'яті [10; 15].

Показовим прикладом є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України 1997 року прямо визначає, що діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту прав і свобод, не скасовує їх і не тягне перегляду компетенції інших державних органів [3]. Це означає, що омбудсманська інституція виросла не як випадковий елемент державного механізму, а як культурно обумовлена відповідь на усвідомлення цінності прав людини і необхідності постійного інституційного контролю за владою [3; 17].

Європейський досвід підтверджує ту саму тенденцію. У різних країнах моделі омбудсмана різняться за предметом відання та обсягом повноважень, але всюди вони відображають зсув від суто адміністративного бачення держави до правозахисного [3; 17]. Отже, культурна цінність

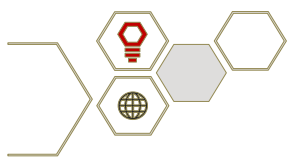
правозастосування виявляється в його здатності породжувати нові інституційні форми юридичного життя [3].

Інтелектуально-інструментальна цінність правозастосування полягає в тому, що саме через нього право набуває конкретності, а правова система — можливості самопізнання. Законодавець завжди формулює приписи загального характеру. Правозастосувач же має справу з неповторними ситуаціями, в яких абстрактна норма стикається з фактичною складністю життя [8; 10; 12].

Саме тому в правозастосуванні виникає потреба в тлумаченні, оцінюванні, зважуванні принципів і пошуку аргументовано виправданого рішення. Тут особливо релевантними є підходи Алексі та Маккорміка. Алексі показав, що у сфері основоположних прав юридичне рішення часто вимагає зважування принципів і аналізу пропорційності, а отже, не може бути чисто механічним [8]. Маккормік, своєю чергою, доводив, що правове рішення є результатом обґрунтування, а не просто логічного виведення [10].

Для української правової системи це має особливе значення. Конституційний Суд України послідовно підкреслює, що верховенство права вимагає від держави не тільки формально приймати закон, а й застосовувати його без свавілля, з повагою до прав і свобод людини та з урахуванням правової визначеності [1; 6; 7]. Це означає, що правозастосовна інтерпретація норми не є периферійною дією, а становить ядро реального функціонування права [6].

Саме через практику застосування норми виявляються прогалини, колізії, неефективні законодавчі конструкції, суперечності між декларованими цілями регулювання і фактичними результатами. У цьому сенсі правозастосування є «дзеркалом» правової системи. Воно не просто реалізує право, а й допомагає праву побачити самого себе [8; 10; 12].

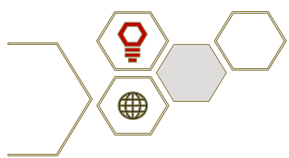

Порівняльний аналіз дає змогу побачити, що аксіологічне навантаження правозастосування є характерним не лише для України. У британській та американській правовій традиції, зокрема в роботах Дворкіна та Фуллера, наголошувалося, що юридична практика не може бути пояснена без принципів справедливості, чесності й внутрішньої моралі права [15; 16]. У німецькій традиції Алексі розвинув ідею того, що правозастосування, особливо в конституційній сфері, нерозривно пов'язане з аргументацією, пропорційністю і зважуванням цінностей [8]. У шотландсько-британській теорії Маккормік підкреслював риторичний і раціонально-обґрунтовувальний характер юридичного рішення [10]. У природно-правовій традиції Фінніс показував, що право неможливо повністю відірвати від практичної розумності, справедливості і загального блага [9].

Отже, досвід науковців різних країн переконливо свідчить: сучасне розуміння правозастосування дедалі менше зводиться до техніки і дедалі більше тяжіє до аксіологічної моделі, де центральне місце посідають права людини, справедливість, професійна етика, аргументованість і довіра до інституцій [8–16].

Висновки. Правозастосування доцільно розглядати не лише як завершальну стадію механізму правового регулювання, а і як самостійну ціннісну реальність, у якій право набуває конкретної соціальної форми. У межах запропонованого підходу його соціальний, моральний, культурний та інтелектуально-інструментальний виміри постають як взаємопов'язані складові єдиної аксіологічної моделі.

Теоретичний результат дослідження полягає в уточненні розуміння правозастосування як сфери, де поєднуються норма, факт і оцінка, а також концентруються базові смисли права. Це дає підстави розглядати правозастосування не тільки як інструмент реалізації норми, а і як простір

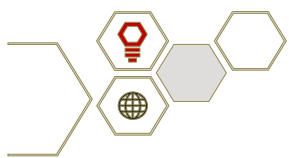
конкретизації справедливості, правової визначеності, професійної відповідальності та захисту прав людини.

Практичне значення такого підходу вбачається у можливості глибшого осмислення професійної етики, стандартів правосуддя, нотаріальної діяльності, омбудсманських механізмів і конституційного контролю, а також у вдосконаленні підходів до оцінювання якості функціонування українського правопорядку.

Перспективними напрямками подальших досліджень є цифровізація правозастосування, трансформація професійної юридичної етики в умовах використання штучного інтелекту, а також аналіз впливу правозастосовних практик на довіру громадян до права і державних інституцій.

Список використаних джерел і літератури

1. Конституція України: Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go>.
4. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada>.
5. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5 // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0759-2>.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 20.12.2017 № 2-р/2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-17>.

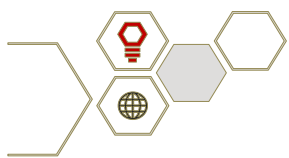
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 8, частини першої статті 55, пункту 6 частини першої статті 92, частини другої статті 124 Конституції України, а також положень пункту 1 частини першої статті 5 Цивільного процесуального кодексу України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>.

8. Alexy, R. A Theory of Constitutional Rights. Oxford: Oxford University Press, 2002. URL: <https://global.oup.com/academic/product/a-theory-of-constitutional-rights-9780199584239>.

9. Finnis, J. Natural Law and Natural Rights. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2011. URL: <https://global.oup.com/academic/product>.

10. MacCormick, N. Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning. Oxford: Oxford University Press, 2005. URL: <https://global.oup.com/academic/product/rhetoric-and-the-rule-of-law-9780198268789/>.

11. Green, L. Legal Positivism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/legal-positivism>.

12. Dickson, J. Interpretation and Coherence in Legal Reasoning. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/legal-reas-interpret>.
13. Atiq, E. The Nature of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/lawphil-nature/>.
14. The Bangalore Principles of Judicial Conduct. The Hague: Judicial Integrity Group, 2002. URL: <https://www.unodc.org/pdf/corruption>.
15. Fuller, L. L. The Morality of Law. Rev. ed. New Haven; London: Yale University Press, 1969. URL: <https://yalebooks.yale.edu/book>.
16. Dworkin, R. Law's Empire. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986. URL: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674554610>.
17. Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 26.07.2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files>.